

Emilia Sokołowska

Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu

Praca charytatywna skazanych na karę pozbawienia wolności

Abstrakt: W obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju trudno zapewnić pracę wszystkim obywatelom, a szczególnie tym, którzy popadli w konflikt z prawem. Biorąc pod uwagę społeczne zainteresowanie, skazani są plasowani na końcu w hierarchii osób potrzebujących pracy. Konieczne jest zatem przypomnienie znaczenia i miejsca pracy w oddziaływaniach resocjalizacyjnych wobec osób skazanych. Alternatywą na brak zatrudnienia w więziennictwie może stać się działalność charytatywna, której znaczenie oraz wartość jest marginalizowana w uzupełnianiu oddziaływań resocjalizacyjnych. Oddziaływanie pracy charytatywnej jest wielopłaszczyznowe, ponieważ dotyczy nie tylko osób skazanych, ale uzależnione jest przede wszystkim od czynnika społecznego. Społeczeństwo również potrzebuje humanizacji, aby zrozumieć proces resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie, a przede wszystkim powinno się w nią włączyć. Resocjalizacja osób skazanych uzależniona jest w pierwszej kolejności od zaangażowania samych zakładów karnych we współpracę ze środowiskiem lokalnym.

Słowa kluczowe: praca charytatywna, resocjalizacja penitencjarna, udział społeczny.

Wstęp

Charytatywność to miłosierdzie, dobroczynność i wspieranie ubogich. W ścisłym ujęciu jest to nurt chrześcijańskiej filantropii religijnej. Nazwa wywodzi się od łacińskiego słowa „charitas”, oznaczającego miłosierdzie lub miłość chrześcijańską wobec ubogich (Kopaliński 1989, s. 90). W potocznym użyciu „charytatywność” i „filantropia” bywają traktowane zamiennie, jednak różnią się od siebie w istotny

sposób. Źródłem charytatywności jest nakaz religijny, zaś filantropia czerpie inspirację ze świeckiej idei humanitaryzmu. W obu przypadkach chodzi o bezpośrednią pomoc w indywidualnym przypadku. Od kilkunastu lat rozwinęła się w Polsce instytucja pracy charytatywnej, zwana wolontariatem, jako świadoma, nieodpłatna i dobrowolna działalność na rzecz potrzebujących, wykraczająca poza pomoc sąsiedzką, rodzinną i przyjacielską. Status wolontariatu reguluje ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.). Umowa o pracę wolontariusza zobowiązuje do wykonywania czynności w granicach wyznaczonych przez umowę. Wolontariusz ma określony czas i zakres wykonywanych czynności. Często zdarza się, że praca charytatywna jest wstępem do późniejszego zatrudnienia w danej instytucji. Niezbędne jest jednak odkrycie w sobie potrzeby działania, poczucia pełnienia misji oraz określenia własnych możliwości pomocy (Górecki 1999, s. 335). Wolontariat niesie ze sobą wiele wartości, takich jak: szacunek dla drugiego człowieka, odpowiedzialność, empatia, obowiązkowość, bezinteresowność. Uczy wyjścia poza krąg osób bliskich, a przede wszystkim poza granice własnych aspiracji i często „przerysowanych” potrzeb.

Praca w systemie penitencjarnym

W systemie penitencjarnym w 1997 r. został zniesiony obowiązek pracy na rzecz „zapewnienia w miarę możliwości świadczenia pracy” (art. 121 § 1 k.k.w.)¹. Skazanego zatrudnia się na podstawie skierowania do pracy lub umożliwia się wykonywanie pracy zarobkowej na umowę o pracę, umowę zlecenia, umowę o dzieło, umowę o pracę nakładczą lub na innej podstawie prawnej (art. 121 § 2 k.k.w.). Zatrudnienie odbywa się na terenie zakładu lub poza nim, z wyłączeniem osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, odbywających karę w zakładzie typu zamkniętego oraz więźniów „niebezpiecznych”. Skazani mogą być zatrudniani nieodpłatnie przy pracach porządkowych i pomocniczych na terenie zakładu lub na rzecz samorządu terytorialnego w wymiarze do 90 godzin miesięcznie (odśnieżanie ulic, sadzenie drzew, koszenie trawy), przy ich pisemnej zgodzie.

Problem bezrobocia dotyka przede wszystkim więźniów oraz osoby opuszczające placówki resocjalizacyjne i zakłady karne, przyczyniając się znacznie do powrotu na drogę przestępstwa. W obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju, trudno zapewnić pracę wszystkim obywatelom, a szczególnie tym, którzy popadli w konflikt z prawem. Bezrobocie wśród więźniów powoduje szereg utrudnień na polu resocjalizacyjnym i organizacyjnym więziennictwa. Brak pracy obniża po-

.....

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.); Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad zatrudniania skazanych (Dz.U. Nr 27, poz. 242).

czucie własnej wartości, odbiera sens życia, powoduje bierność, frustrację oraz apatię. Rodziny osób skazanych ponoszą skutki ich nieobecności w postaci wstydu, poczucia klęski oraz problemów materialnych. Niepracujący więzień potrzebuje pomocy materialnej od swoich bliskich, którzy bardzo często sami znajdują się w ciężkiej sytuacji osobistej i materialnej. Zanik nawyku pracy w znacznym stopniu utrudnia podjęcie pracy na wolności, szczególnie u osób korzystających wcześniej z nielegalnych źródeł dochodu. Osoby opuszczające zakłady karne są dyskryminowane na rynku pracy z powodu kryminalnej przeszłości oraz braku wykształcenia i kwalifikacji. Zasilając szeregi bezrobotnych, mają duże szanse powrotu na drogę przestępczą.

Resocjalizacyjny wymiar pracy uzależniony jest od wielu czynników, takich jak np.: wynagrodzenie, produktywność, użyteczność społeczna, zgodność pracy z kwalifikacjami, zainteresowaniami i możliwościami psychofizycznymi skazanego, nauka zawodu, nadzór i ocena pracy oraz bezpieczeństwo (Machel 2003, s. 260). Praca uczy systematyczności, obowiązkowości, komunikacji, szacunku do pracy innych oraz zaspokaja podstawowe potrzeby materialne. Daje również poczucie tożsamości, przynależności do grupy, zapobiega nudzie, agresji, postawie roszczeniowej, zniechęceniu i wyuczonej bezradności. Wypełnianie dużej ilości czasu wolnego pracą zapewnia higienę psychiczną, poprzez neutralizowanie negatywnych skutków izolacji więziennej oraz kształtuje pozytywny wizerunek skazanych w opinii publicznej. Skazani na kary długoterminowe powinni mieć zagwarantowaną pracę odpłatną w celu finansowania swojego utrzymania i materialnego zaдовоłczenia rodzinom ofiar, znajdującym się w trudnych sytuacjach życiowych, natomiast więźniowie z obowiązkiem alimentacyjnym – w celu spłaty świadczeń alimentacyjnych. Możliwości wyrównania szkody wyrządzonej społeczeństwu pozbawione są szczególnie osoby skazane na karę dożywotniego pozbawienia wolności (Machel 2003, s. 221). Recydywiści spędzają w instytucjach izolacyjnych 75% swojego życia (Bałandynowicz 2011, s. 33). Jakakolwiek praca więźniów – nawet bezpłatna – w środowisku otwartym, pozwala na bardziej skuteczne oddziaływanie resocjalizacyjne niż w zakładzie zamkniętym. Sama kara nie wpływa na zmianę zachowania jednostki, ale poprzez nią osoba może się kształtować, walczyć z wyuczoną bezradnością, poznać swoją wartość. Zgodnie z behawioralną teorią zachowań, każde zachowanie jednostki zakończone sukcesem w jej rozumieniu, utrwała się i jest chętniej powtarzane. Głównym oddziaływaniem resocjalizacyjnym oraz priorytetem w zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości powinna być praca i jej gwarancja dla wszystkich więźniów odbywających karę pozbawienia wolności oraz opuszczających zakłady karne, w celu samodzielnego utrzymania się i spłacenia wszystkich zobowiązań finansowych. Społeczeństwo domaga się skuteczniejszej walki z przestępczością m.in. poprzez lepszą wykrywalność przestępstw, zaostrzanie kar, rygorystyczne traktowanie więźniów, a nawet powrót kary śmierci. W demokratycznym państwie prawa ustawodawca musi pamiętać nie tylko o prewencji i zaspokojeniu poczucia sprawiedliwości społecznej, ale rów-

nolegle realizować funkcję resocjalizacyjną prawa karnego (Waltoś 2002, s. 76). Z punktu widzenia społecznego skazani są na końcu w hierarchii zapotrzebowania na pracę, znajdują się na marginesie społecznego zainteresowania, co z punktu widzenia resocjalizacji jest niedopuszczalne. Istnieje podwójna odpowiedzialność za proces resocjalizacji. Po stronie sprawcy – w wyniku naruszeń norm prawnych i po stronie wszystkich podmiotów kształtujących warunki społeczne, które wpływają na nieprzestrzeganie norm moralnych, a w konsekwencji prawnych (wina społeczna) (Nowosad, Wyrostkiewicz 2005, s. 577). W Polsce nadal nie prowadzi się wystarczającej edukacji społecznej na temat polityki penalnej.

Pojęcie pracy charytatywnej i jej rodzaje

Alternatywą na brak pracy i uzupełnieniem oddziaływań resocjalizacyjnych w zakładach karnych może stać się praca charytatywna, której wartość jest tak bardzo pomniejszana. Podejmowana świadomie, dobrowolnie i bezpłatnie na rzecz osób wykluczonych społecznie, chorych, bezdomnych, niepełnosprawnych, potrzebujących, znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, a także zwierząt, uczy empatii, bezinteresowności, zmiany myślenia oraz nierzadko zmiany postawy wobec siebie i innych. Wartościowe spędzanie czasu poprzez praktyczne poznanie trudu dnia codziennego, łagodzi dolegliwość kary i sprzyja celom resocjalizacyjnym. Czynny udział w poprawie swojego losu i losu innych skłania do analizy własnej sytuacji życiowej pod kątem opłacalności popełnionego przestępstwa. Naturalna wolność człowieka (wewnętrzna i zewnętrzna) klócić się zawsze będzie z najcięższą dolegliwością, jaką jest kara pozbawienia wolności. Przygotowanie do wyjścia na wolność nie może odbywać się poprzez odizolowanie od świata ludzi wolnych (Machel 2008, s. 17). Przebywanie w więzieniu nie może być czasem straconym, ale służyć ma refleksji nad dotychczasowym postępowaniem. Każda wykonywana praca poza zakładem karnym ma wpływ na readaptację społeczną osób skazanych. Więźniowie wykonujący pracę stają się aktywniejsi, chętniej przystępują do innych programów resocjalizacji penitencjarnej w systemie programowanego oddziaływania oraz wyrażają chęć uczestnictwa w podobnych pracach na wolności. Tego rodzaju działania zmuszają do refleksji nad własnym zachowaniem z przeszłości oraz do zmiany postawy wobec siebie i innych.

W prawie karnym wykonawczym praca charytatywna ujęta jest w art. 123a § 2 k.k.w. Więźniowie kierowani są do pracy na podstawie umowy o zatrudnienie nieodpłatne w pełnym wymiarze, tzn. na 8 godzin dziennie, od poniedziałku do piątku. Pracę podejmują skazani z zakładów otwartych i półotwartych, którzy odbywają karę w systemie programowanego oddziaływania, najczęściej przed jej zakończeniem, posiadający odpowiednie predyspozycje osobowościowe i kwalifikacje zawodowe, wymagane przez pracodawców oraz wykazujący postępy w resocjalizacji. Zdarza się w drodze wyjątku, że do pracy charytatywnej kierowane

są osoby z oddziałów terapeutycznych. Praca ta wykonywana jest na rzecz osób chorych, niepełnosprawnych, dzieci, dorosłych, ubogich, a także zwierząt w bezpośrednim kontakcie z nimi. Ma ona charakter pielęgnacyjno-opiekuńczy lub ma na celu podniesienie ich komfortu i warunków życia, poprzez wykonywanie prac porządkowych, remontowych, konserwatorskich, ogrodniczych, kucharskich, biurowych, kulturalno-oświatowych, a nawet fryzjerskich. Jest to praca „etatowa” poza zakładem, dająca możliwość zaspokojenia niektórych z podstawowych potrzeb osób skazanych oraz zmiany samooceny i wartości moralnych. Pozostałe zajęcia charytatywne są „akcyjne”, polegają m.in. na szyciu piłek dla dzieci, przygotowywaniu paczek na święta, pomocy w zorganizowaniu imprez okolicznościowych, różnego rodzaju zbiórek oraz wytwarzaniu własnych wyrobów artystycznych na sprzedaż w celu wsparcia osób potrzebujących. Najcenniejszym doświadczeniem dla skazanych jest praca z byłymi więźniami, podopiecznymi schronisk dla bezdomnych, hospicjów, stowarzyszeń. Są to najczęściej samotni, bezdomni, bezrobotni mężczyźni, którzy walczą z uzależnieniami i licznymi chorobami psychicznymi i fizycznymi.

Skazani mniej lub bardziej świadomie otaczają opieką osoby, które z różnych przyczyn życiowych, losowych nie potrafią poradzić sobie z trudnościami. Czyni to z nich osoby przydatne, którym kontakt z drugim człowiekiem, zwłaszcza pokrzywdzonym, jest niezbędny w procesie resocjalizacji. Bardzo istotnym motywem podjęcia pracy jest chęć spłacenia długu, zadośćuczynienia za wyrządzone wcześniej krzywdy. Chodzi o preferowanie partnerskiego modelu relacji między świadczącym pomoc a wspomaganym, stając się „pomocą dla samopomocy” (Kamiński 2004, s. 55). Taki rodzaj pracy z udziałem społecznym, poprzez odkrywanie sensu własnego człowieczeństwa w wymiarze społecznym, musi odbywać się jak najwcześniej, jeszcze w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności, a nie tylko na wolności w szeroko rozumianej pomocy postpenitencjarnej. Nie istnieje żadna resocjalizacja penitencjarna bez kontaktu z drugim człowiekiem, bez udziału społecznego. Problematyka więziennictwa nie może być rozpatrywana bez odniesienia i w oderwaniu od życia społecznego. Bez naprawienia relacji międzyludzkich niemożliwy jest powrót do społeczeństwa przez skazanych, z którego sami się wykluczyli (Nagórny 2006, s. 45).

Kara nie może być jedyną formą odpłaty ani tym bardziej przybierać kształt społecznego odwetu czy zinstytucjonalizowanej zemsty. Kara i więzienie mają sens wówczas, gdy potwierdzają zasady sprawiedliwości i zapobiegają przestępczości, służą zarazem odnowie człowieka, dając tym, którzy popełnili błąd możliwość zastanowienia się i odmiany życia, aby mogli włączyć się na nowo w życie społeczeństwa jako jego pełnoprawni członkowie (Gajdus, Kalinowska 2005, s. 125). Kara pozbawienia wolności sama w sobie jest dotkliwa, a więzienie bardzo często staje się miejscem pogłębiania się złych nawyków i postaw. Następstwami izolacji według Cioska są: stygmatyzacja (przypisanie do przestępczej mniejszości), standaryzacja (rezygnacja z indywidualizmu), degradacja (manipulacja, znieważanie,

upokarzanie) oraz depersonalizacja (brak planów, niepodejmowanie decyzji), które skutecznie niweczą trud resocjalizacji (Ciosek 2003, s. 216).

Wielopłaszczyznowość pracy charytatywnej i jej oddziaływanie

Oddziaływanie pracy charytatywnej jest wielopłaszczyznowe, ponieważ dotyczy nie tylko osób skazanych i uzależnione jest przede wszystkim od czynnika społecznego (zapotrzebowania społeczności lokalnej na pracę więźniów, świadomości społecznej na temat sytuacji osób skazanych oraz przebiegu współpracy z zakładami karnymi) oraz od możliwości i zaangażowania samych zakładów karnych we współpracę ze środowiskiem lokalnym (dobre przygotowanie, organizacja i zaangażowanie we współpracę ze środowiskiem lokalnym, dają szansę na resocjalizację osób skazanych poza zakładem karnym z udziałem społecznym). Najważniejszym podmiotem oddziaływań pracy charytatywnej są osoby skazane oraz ich ewentualna zmiana postawy wobec siebie i innych w wyniku jej podjęcia. Zgodnie z art. 67 k.k.w., wykonywanie kary pozbawienia wolności ma zapobiec powrotowi do przestępstwa poprzez wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. W systemie więziennictwa dostrzec można przemoc strukturalną poprzez narzucanie osobie skazanej procedur instytucjonalnych, które nie uwzględniają lub pomijają naturalne fazy i potrzeby rozwojowe jednostki oraz jej rozwój osobowościowy i społeczny (Sobczak 2011, s. 193). Kara pozbawienia wolności ma charakter deprywacyjny, przejawiający się brakiem możliwości zaspokajania naturalnych potrzeb biologicznych, psychogennych oraz istotnych potrzeb społecznych. Stan ten prowadzi do rozwoju agresji, wrogości i postaw roszczeniowych osób skazanych (Ciosek 2003, s. 221). Zjawisko „przystosowania więziennego” w podkulturze więziennej jest systemem autodestrukcyjnym, utrwalającym niewłaściwe postawy wobec siebie i innych, wpływa negatywnie na cały rozwój psychofizyczny skazanego, a w skrajnych przypadkach prowadzi do prób samobójczych.

Zmiana niewłaściwych postaw osób niedostosowanych społecznie jest jednym z celów resocjalizacji. Tworzy się w wyniku własnych działań i doświadczeń oraz na podstawie doświadczenia społecznego i kontaktu z drugim człowiekiem, poprzez obserwację zachowań i percepcję informacji słownych (Mądrycki 1977, s. 51). Przyswajanie postaw od innych wpływa na proces socjalizacji, umożliwiając adaptację w środowisku społecznym. Zmiana postawy następuje m.in. w wyniku empatii, naśladowania, modelowania i identyfikacji (Mądrycki 1977, s. 52–65), a także dysonansu poznawczego (teoria Festingera). Empatia polega na odczuwaniu takich samych emocji, jakie występują u osoby obserwowanej. Pozwala poznać stan emocjonalny innych osób, poprzez współodczuwanie, budowanie

jąc bliską relację z drugim człowiekiem. Osoby skazane mogą odczuwać emocje osób potrzebujących, współuczestnicząc w ich chorobie i cierpieniu. Specyficzna sytuacja i perspektywa życiowa osoby podopiecznej skłania osobę skazaną do bilansu zysków i strat, autorefleksji i przewartościowania własnego życia. Inną formą jest naśladowanie polegające na obserwacji i zachowaniu się w podobny sposób w podobnej sytuacji. Pracujący więźniowie uczą się m.in. pielęgnacji i opieki od personelu poprzez naśladowanie czynności oraz wzajemnie od siebie. Praca charytatywna kształtuje postawę wobec pracy, uczy systematyczności, obowiązkowości, dokładności, cierpliwości i odpowiedzialności przez ciągłe powtarzanie tych samych czynności i nabywanie nowych umiejętności. Kształtuje również postawy wobec osób chorych, niepełnosprawnych, uczy tolerancji, poszanowania, opanowania, uprzejmości, uczynności oraz wyrozumiałości. Praca ta może modelować postawy więźniów, którzy przejmują zachowania innych, ich uczucia i motywy oraz identyfikują się z innymi, naśladowując ich postawy, emocje i wartości.

Na kształtowanie postaw poprzez integrację i zmianę postaw poprzez deintegrację, wpływ mają czynniki, takie jak: zmiana warunków życia na więzienne, nowa praca, nawiązywanie nowych relacji międzyludzkich, zmiana roli społecznej, obcowanie z kulturą i przyrodą. Trzeba pamiętać o indywidualnych czynnikach kształtowania potrzeb, a w konsekwencji postaw, takich jak: wiek, płeć, inteligencja oraz wiedza. Kształtowanie postaw w wyniku własnych działań przejawiać się może pozytywnymi formami, takimi jak: konformizm, zaangażowanie, poświęcenie, ale także agresją, buntem i unikaniem (Mądrzycki 1977). U niektórych więźniów może wystąpić odporność na zmianę całej postawy lub jej poszczególnych komponentów. Kształtowanie postaw następuje również w wyniku własnych działań i osobistego doświadczenia, poprzez obserwację, myślenie, spostrzeganie i zapamiętywanie. Doświadczenie to może występować w postaci przekonań, motywów, uczuć i nawyków. Źródłem doświadczeń jednostki jest warunkowanie emocji lub uczuć (Mądrzycki 1977). Pozytywne emocje związane z wykonywaną pracą kształtować będą pozytywne postawy. Zaspokojone w wyniku pracy potrzeby, wpłyną pozytywnie na emocje, a w konsekwencji pozytywnie na postawy. Docenianie pracy więźniów będzie skutkowało dobrymi emocjami i adekwatnymi do nich postawami. Mile kojarzona sytuacja, związana np. z wypowiedzianym dobrym słowem, będzie chętniej powtarzana. Kara zawsze wpływa na doświadczenia jednostki, tworząc nowy wachlarz potrzeb. Potrzeba wolności, zauważenia, uznania, docenienia, zadośćuczynienia, akceptacji społecznej jest bardzo silna u osób izolowanych. Przynależność do grupy, pewnej zbiorowości, praca dla wspólnego celu, powoduje silniejsze przeżywanie emocji, nawet u osób nieprzejawiających wcześniej takich uczuć. Motywując na zmianę postawy więźniów oraz ponowne podejmowanie pracy wpływać będą: przyswajanie opinii zewnętrznej na temat dobrze wykonywanej pracy oraz informacje, które kształtują wiedzę dotyczącą znaczenia działalności charytatywnej i jej społecznej aprobaty. Każda praca i nauka

daje doświadczenie, które wykorzystywane jest w celu tworzenia własnych postaw. Na pracę z potrzebującymi osobami i zwierzętami wpływ będą miały wcześniejsze doświadczenia zawodowe, aktywność charytatywna i ewentualna opieka przed i w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Na postawy więźniów oddziaływać będzie także zajmowana pozycja w pracy, atmosfera, indywidualne nastawienie i odbiór, nagrody regulaminowe, możliwość ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie oraz gratysy za pracę ze strony pracodawcy.

Praca uczy poprawnych relacji międzyludzkich, przełamuje uprzedzenia społeczne dotyczące osób skazanych, zmniejsza ich poczucie lęku, wstydu, osamotnienia i opuszczenia przez osoby najbliższe, wpływając zmniejszenie się poczucia stygmatyzacji. Brak wolności zewnętrznej, przekłada się na potrzebę realizacji wolności wewnętrznej jako zrozumienie siebie, własnej tożsamości oraz w drodze uznania społecznego. Zmiana środowiska więziennego prowadzi często do potrzeby własnej kreacji poprzez naśladowanie i inspirowanie się innymi osobami oraz ich wartościami. Wynikiem twórczej aktywności staje się rozwój zainteresowań, nabycie nowych umiejętności oraz kwalifikacji, które dają przekonanie o własnej niepowtarzalności. Praca dzięki uwrażliwieniu, uszlachetnieniu, kreuje nowe postawy wobec siebie i innych osób oraz wartości, które wpływają na realizację nowych planów życiowych.

Praca charytatywna oddziałuje na skazanego poprzez:

- kształtowanie nawyków (pracowitości, obowiązkowości, systematyczności, odpowiedzialności za siebie, za innych, cierpliwości, bezinteresowności),
- naukę nowych umiejętności (m.in. pielęgnacyjno-opiekuńczych, ogólnobudowlanych, stolarskich, ogrodniczych, kucharskich, fryzjerskich, hipoterapeutycznych),
- zaspokojenie potrzeb (podstawowych: dodatkowe posiłki, napoje, dodatkowa kąpiel, papierosy, środki higieny osobistej; nagrody regulaminowe: wnioski nagrodowe, przepustki; bezpieczeństwa; społecznych: kontakty międzyludzkie, akceptacja i uznanie społeczne, szacunku, samorealizacji),
- zapewnienie higieny psychicznej (wyciszenie, zapobieganie agresji, niwelowanie lęku, wstydu, osamotnienia, opuszczenia przez osoby najbliższe),
- neutralizowanie negatywnych skutków izolacji więziennej (stygmatyzacji, standaryzacji, degradacji, depersonalizacji),
- możliwość zmiany postawy wobec siebie i innych (poprzez empatię, naśladowanie, modelowanie, identyfikację),
- nabywanie wiedzy na temat sytuacji podopiecznych i uwrażliwienie na ich potrzeby,
- naukę komunikacji i budowanie relacji międzyludzkich,
- szacunek do pracy, podopiecznych i współpracowników,
- wartościowe spędzanie wolnego czasu (zapobieganie nudzie i zniechęceniu),
- kształtowanie pozytywnego wizerunku w opinii społecznej,
- poczucie tożsamości poprzez kreowanie nowej osoby oraz przynależności do grupy,

- wpływ na samoocenę (poczucie własnej wartości),
- wpływ na wartości moralne i życiowe,
- przygotowanie do wyjścia na wolność (readaptacja społeczna),
- aktywizację do uczestnictwa w innych programach resocjalizacji penitencjarnej,
- motywację do budowania nowych celów i planów na przyszłość,
- zmianę myślenia (analiza własnej sytuacji życiowej),
- spełnienie osobiste.

Kolejną płaszczyzną oddziaływania pracy charytatywnej jest społeczność lokalna. Resocjalizacja oparta na społeczeństwie polega na budowaniu więzi między sprawcą a społecznością lokalną oraz wzajemnej pomocy (reedukacja inkluzyjna). Skazani angażują się w wytwarzanie usług i dóbr na rzecz tej społeczności poprzez edukację, zatrudnienie, rekreację, działania socjalne oraz praktyki religijne (Bałandynowicz 2006, s. 18). Program resocjalizacji opartej na udziale społecznym zależy przede wszystkim od zaangażowania społecznego (inkluzja, włączenie społeczne), jakości stosunków między uczestnikami, ale także od częstotliwości i czasu ich trwania. Uczy poprawnego funkcjonowania jednostki zgodnie z oczekiwaniami społecznymi poprzez: możliwość zaspokojenia potrzeb, naukę określonych ról społecznych, naukę poprawnych zachowań oraz wyrównywanie psychicznych dysfunkcji (Bałandynowicz 2006, s. 279). Silny związek między przestępczością a problemami społecznymi powinien być wystarczającą przesłanką do stosowania resocjalizacji w środowisku otwartym z udziałem społecznym podczas wykonywania kary pozbawienia wolności i po jej zakończeniu.

Praca charytatywna więźniów łamie stereotypy świadomości społecznej odnośnie do osób skazanych jeszcze w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Daje możliwość sprawdzenia się w nowej roli społecznej, budując obustronne zaufanie. Zapobiega izolacji zewnętrznej oraz wewnętrznej, spowodowanej stygmatyzacją, szczególnie u recydywistów. Osoby podejmujące pracę na rzecz innych mają potrzebę pozytywnego zaistnienia w społeczności, która często ich odrzuca, potępia i izoluje oraz potrzebę normalnego traktowania, jak innych osób. Działalność charytatywna więźniów, poprzez kontakty międzyludzkie, daje szansę na wykreowanie nowej osoby, minimalizując poczucie lęku, wyobcowania, osamotnienia oraz naznaczenia w zgodzie z naturą społecznego funkcjonowania człowieka. Bliskie kontakty z osobą skazaną umożliwiają zmianę nastawienia, przekonań oraz stereotypów, łagodząc konflikt jednostkowy ze społecznym. Często patologiczne początki, popełnianie przestępstw, cierpienie związane z odbywaniem kary pozbawienia wolności oraz ciągła dezaprobatą społeczną, tworzą w świadomości więźniów sytuację nie do rozwiązania. Uczestnictwo skazanych w życiu społecznym oraz zaangażowanie i odpowiedzialność społeczeństwa za resocjalizację i readaptację więźniów, dają szansę na zmianę postaw wobec siebie nawzajem, dalekich od klasyfikacji, stygmatyzacji i uprzedzeń. Prawidłowo funkcjonujące społeczeństwo powinno pomagać wszystkim uczestnikom, szczególnie niedostosowanym, w celu wyrównywania dysfunkcji poprzez tworzenie mechanizmów instytucjonal-

nych, ale przede wszystkim poprzez zainteresowanie oraz budowanie dobrych relacji międzyludzkich.

Społeczeństwo powinno zmierzać do wyrównywania i modelowania szans dla osób wykluczonych, marginalizowanych, pamiętając o ich podmiotowości, wartości, autonomii i godności. Celem tych działań powinno być poszanowanie wspólnych wartości, wiara w dobro natury ludzkiej oraz wiara w zdolność przeżywania i wyrażania uczuć wyższych przez osoby wykluczone (Bałandynowicz 2006). Być człowiekiem w stosunku do innego człowieka, to najwyższa wartość.

Jednym z najważniejszych celów resocjalizacji jest uzyskanie optymalnych relacji człowieka ze środowiskiem, budowanych na wartościach (Jaworska 2012, s. 25). Resocjalizacja osób z zaburzeniami w procesie socjalizacji i resocjalizacji polega na wychowaniu opartym na wartościach. Wartością w resocjalizacji jest to, co pozwala osobom resocjalizowanym na odkrywanie prawdziwego sensu własnego życia, kształtowanie jego celu, odnajdywanie głębokiego szczęścia, przeciwdziałanie ideologiom hedonizmu i konsumpcji (Jaworska 2012, s. 27). Wartościami są sądy jednostkowe lub zbiorowe o tym, co jest godne pożądania lub odrzucenia, rezultat wartościowania opartego na normach i zasadach w obrębie grupy czy kultury (Mazur 2005, s. 42). Zmiana postawy uzależniona jest od przyjętego systemu własnych wartości, kształtowanego przez całe życie w rodzinie, grupie rówieśniczej, w środowisku nauki i pracy. Wartości warunkowane są m.in. potrzebami, doświadczeniami życiowymi, propagowanym stylem życia, autorytetami, stereotypami, tradycją oraz kulturą. Wartością jest przede wszystkim to, co dla człowieka jest cenne z punktu widzenia zaspokojenia jego potrzeb. Wartości kierują życiem człowieka, mają wpływ na jego działanie, zachowanie oraz poglądy. Poznając system wartości człowieka możemy przewidzieć jego styl życia, postawy wobec siebie i innych osób (Mazur 2005). Rola wartości w procesie resocjalizacji więźniów jest nie do przecenienia. Osoby skazane popełniły czyn, który jest z punktu widzenia prawa, a także moralności, zabroniony. Złamały prawo poprzez nieprzestrzeganie norm prawnych i związanych z nimi norm społecznych, które mają duży wpływ na treść i sposób interpretacji prawa. Istnieje ścisły związek między wartościami społecznymi a prawnym systemem normatywnym (aksjologia prawa).

Społeczeństwo poprzez udział w resocjalizacji skazanych pomaga w budowaniu ich pozytywnego systemu wartości, zgodnego z normami społecznymi. Nowe środowisko zmienia wartości jednostki, dopasowując je do wartości społecznych, przygotowując w ten sposób do wyjścia na wolność. Sposobem na wychowanie jest zawsze drugi człowiek. Najistotniejszą wartością dla osoby skazanej jest wolność oraz potrzeba spotkania z drugim człowiekiem. Osoba skazana powinna być świadomym podmiotem, uczestniczącym w realizacji kary pobawienia wolności i odpowiedzialnym za własną resocjalizację i readaptację społeczną (Mazur 2005, s. 125). W trakcie „dojrzewania” do wolności, przyjęcie nowych wartości skłania do autorefleksji, zweryfikowania swojego dotychczasowego postępowania, a w konsekwencji daje możliwość zmiany postawy wobec siebie i innych. Wybór

nowych wartości indywidualnych powinien być kompatybilny z ciągle zmieniającym się społecznym systemem wartości.

Prawidłowy system wartości, zgodny z porządkiem społecznym i prawnym, daje wewnętrzny mechanizm kontroli, który odpowiada za prawidłowe rozstrzyganie w sytuacjach konfliktowych z naruszeniem norm społecznych i prawnych. W oddziaływaniach resocjalizacyjnych istotne jest poznawanie systemu wartości w środowisku zewnętrznym, w sytuacjach trudnych, konfliktowych, przy dokonywaniu różnego rodzaju indywidualnych wyborów.

Praca charytatywna daje społeczności lokalnej możliwość:

- budowania więzi między skazanym a społecznością lokalną na zasadzie obustronnego zaufania,
- kształtowania społecznej odpowiedzialności za powodzenie procesu resocjalizacji w trakcie odbywania kary i po jej zakończeniu,
- inkluzji w oddziaływania penitencjarne wobec osób skazanych,
- nabywania wiedzy na temat potrzeb i sytuacji osób skazanych,
- przełamywania uprzedzeń i stereotypów społecznych dotyczących osób skazanych, jeszcze w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności (stygmatyzacja zewnętrzna),
- nawiązywania i rozwijania współpracy z zakładami karnymi,
- zatrudniania osób skazanych w środowisku lokalnym,
- przekazywania norm i wartości społecznych osobom skazanym.

Ostatnią płaszczyzną oddziaływania pracy charytatywnej są zakłady karne. Ogromna odpowiedzialność spoczywa na służbie więziennej, która powinna współpracować ze środowiskiem lokalnym i wzmacniać takie wartości, jak: nauka, wykształcenie, praca, działalność prospołeczna.

Praca charytatywna daje zakładom karnym możliwość:

- nawiązywania i rozwijania współpracy ze środowiskiem lokalnym,
- edukacji społecznej, dotyczącej resocjalizacji penitencjarnej,
- wartościowej formy oddziaływań penitencjarnych wobec osób skazanych,
- zatrudniania osób skazanych w środowisku otwartym.

Zakończenie

Wolontariat w resocjalizacji penitencjarnej pełni ważną rolę, ponieważ uczy osoby skazane odpowiedzialności i szacunku do drugiego człowieka w sytuacji, kiedy osoby te z różnych względów nie były odpowiedzialne ani za siebie, ani tym bardziej za innych. Praca ta daje możliwość osobistego spełnienia oraz komfort psychiczny, tak bardzo potrzebny osobom skazanym. Dzięki uwrażliwieniu na potrzeby drugiego człowieka daje szansę zmiany postawy więźniów wobec samych siebie, własnego życia, wobec wartości, a przede wszystkim motywuje ich do dalszej, bezinteresownej pomocy. Działalność ta przełamuje bariery społeczne do-

tyczące osób skazanych, pomaga w pracy nad nowym wizerunkiem, zapobiega ich stygmatyzacji i marginalizacji. Daje możliwość oczyszczenia, zadośćuczynienia za wyrządzone krzywdy, łagodzi żal, strach i ból. Poprzez zmianę środowiska, pomaga „oderwać” się od „niehumanitarnej” rzeczywistości więziennej, w której okazywanie uczuć jest słabością. Wzajemne kontakty więźniów z osobami potrzebującymi mogą nadać sens życiu podczas odbywania kary pozbawienia wolności, pomagają w tworzeniu nowych systemów wartości oraz nowych celów życiowych na przyszłość. Kreowanie nowej osoby dzięki pracy, wpływa na pozytywne kształtowanie kontaktów międzyludzkich.

Nie wszyscy więźniowie nadają się do wykonywania prac charytatywnych oraz nie zawsze podejmują je z potrzeby serca. Pisząc o pozytywnych oddziaływaniach wolontariatu trzeba również wspomnieć o negatywnych motywach jej podjęcia – w celu uzyskania korzyści osobistych, na przykład w postaci nagród regulaminowych, ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie, załatwiania interesów o charakterze kryminogennym, handel towarami (narkotyki, alkohol, papierosy), ucieczki, potrzeby przebywania w środowisku otwartym, potrzeby zagospodarowania dużej ilości wolnego czasu, bardzo często otrzymywania rekompensaty za pracę ze strony instytucji zatrudniającej w postaci dodatkowego posiłku, odzieży, obuwia lub środków higieny osobistej.

W sytuacji „znanej przeszłości” i „niepewnej przyszłości”, praca dla drugiego człowieka może stać się nadzieją i szansą na budowanie lepszego jutra. Omawiany jej rodzaj adresowany jest tylko do określonej, wąskiej grupy skazanych.

Abstract: Charity Work sentenced to imprisonment

In the current socio-political situation of the country, it is difficult to provide employment to all citizens and especially to those who have fallen in conflict with the law. From the social point of view convicts are to the end in the hierarchy of the demand for labor, they are on the margins of social interest. Therefore it is necessary to remind the meaning of work and its place in resocialization actions considering sentenced persons. As an alternative to the lack of work in the prison can become charity work, which importance and value is so marginalized in supplementing of social reintegration. The impact of charitable work is multi-faceted because it applies not only to criminals but depends first and foremost on the social factor. Society also needs humanizing, should therefore be proactive in this matter to understand better the process of rehabilitation socially maladjusted people. Rehabilitation of convicts outside prison, first depends on the involvement of the same prisons in cooperation with the local community.

Key words: charity work, rehabilitation penitentiary, public participation.

Bibliografia

- [1] Bałandynowicz A., 2006, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa.

- [2] Bałandynowicz A., 2011, *Reintegracja społeczna skazanych. Paradygmat tożsamości osobowej, społecznej i kulturowo-cywilizacyjnej*, „Resocjalizacja Polska”, nr 2.
- [3] Ciosek M., 2003, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa.
- [4] Gajdus D., Kalinowska B., 2005, *Aksjologia kary pozbawienia wolności w nauczaniu Jana Pawła II*, [w:] *Rola wartości moralnych w procesie socjalizacji i resocjalizacji*, (red.) Świtka J., Kuć M., Niewiadomska I., Wydawnictwo KUL, Lublin.
- [5] Górecki M., 1999, *Wolontariat*, [w:] *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, (red.) Lalak D., Pilch T., Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [6] Jaworska A., 2012, *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [7] Kamiński T., 2004, *Praca socjalna i charytatywna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
- [8] Kopaliński W., 1989, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
- [9] Machel H., 2003, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- [10] Machel H., 2008, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej. Casus polski. Studium penitencjarno-pedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [11] Mazur J., 2005, *Drogi i rozdroża wartości pokolenia X w procesie socjalizacji*, [w:] *Rola wartości moralnych w procesie socjalizacji i resocjalizacji*, (red.) Świtka J., Kuć M., Niewiadomska I., Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- [12] Mądrzycki T., 1977, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, WSiP, Warszawa.
- [13] Nagórny J., 2006, *Skazani na zło? Antropologiczny fundament porządku społecznego w świetle nauczania Jana Pawła II*, [w:] *Nauczanie Papieża Jana Pawła II do więźniów i służb penitencjarnych*, (red.) Świtka J., Kuć M., Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin.
- [14] Nowosad S., Wyrostkiewicz M., 2005, *Wina moralna*, [w:] *Jan Paweł II. Encyklopedia Nauczania Moralnego*, (red.) Nagórny J., Jeżyna K., Wydawnictwo „Polwen”, Radom.
- [15] Sobczak S., 2011, *Humanistyczny wymiar penitencjarystyki*, „Resocjalizacja Polska”, nr 2.
- [16] Waltoś S., 2002, *Miedzy odpłatą a racjonalizmem prawa karnego. Refleksje na tle polityki karnej w Polsce*, [w:] *Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kryminalnej*, (red.) Czapska J., Kury H., Wydawnictwo „Zakamycze”, Kraków.

Akty prawne

- [17] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad zatrudniania skazanych. Dz.U. Nr 27, poz. 242.
- [18] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.
- [19] Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, Dz.U. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.

Źródła internetowe

- [20] <http://www.sw.gov.pl/pl/o-sluzbie-wieziennej/statystyka/> [dostęp: 13.02.2015]